

2) partially formalizable; 3) formalizable ones. The first and the second group can be successfully proven on little volume corpora that can even present series of advantages in contrast to the large ones.

Keywords: translation, macrostylistics, corpus linguistics, linguostatistics.

УДК 811.161.2'42:164.3М.Матіос.

Харитоновна Д.Д., магістрант,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

СПОСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ КАТЕГОРІЇ ПЕРЕПОВІДНОЇ МОДАЛЬНОСТІ У СУЧАСНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (на матеріалі збірки оповідань «Нація» Марії Матіос)

У статті аналізується категорія переповідної модальності як форма організації тексту. Способи реалізації переповідної модальності визначено на синтаксичному рівні. Матеріалом дослідження слугувала проза Марії Матіос (збірка оповідань «Нація»).

Ключові слова: категорія модальності, текст, предикативність, вставні слова, вставлені конструкції, ідіомстіль.

Дослідження переповідної модальності репрезентують актуальний напрям сучасного мовознавства. Різними дослідниками поняття модальності визначається як граматична, синтаксична або семантична категорія. Так, Р. А. Будагов [4], наприклад розглядає модальність як граматичну категорію, Л. С. Єрмолаєва [9] вважає, що модальність функціонує на синтаксичному рівні й за її межами залишаються лексичні засоби. Як семантичну категорію модальність визначають В. В. Виноградов [6], Г. В. Колшанський [12], оскільки модальний зміст може бути виражений різними мовними засобами, до них зокрема відносяться граматичні (морфологічні), лексичні (модальні слова), лексико-граматичні (модальні дієслова) й інтонаційні засоби [12, с. 17]. Категорія модальності стала об'єктом дослідження й при вивченні явища предикативності. У такому аспекті її досліджували Й. Ф. Андерш [1], М. В. Мірченко [17], М. О. Вінтонів [8] та інші мовознавці. Дослідженням модальності на текстовому рівні займалися О. О. Селіванова [19], Т. А. Єщенко [10], І. М. Кочан [15] та інші.

Об'єктом нашого дослідження є категорія переповідної модальності у сучасному художньому тексті на прикладі збірки оповідань Марії Матіос «Нація».

В україністиці мовознавчі розвідки, присвячені питанню модальності, представлені такими відомими іменами, як С. О. Педченко [18], І. Р. Вихованець [5], А. П. Загітго [11] та іншими, які розглядають модальність у семантичному, функціонально-семантичному та синтаксичному аспектах.

Категорію модальності у сучасній науці розглядають у двох площинах: 1) логіко-філософській та 2) лінгвістичній.

Логіко-філософське розуміння модальності відображено у філософії та логіці. Згідно з тлумаченням філософського словника, модальність як категорія логіки – це характеристика судження за висловлюваним у ньому твердженням: судження може бути необхідним, можливим, випадковим, неможливим тощо. «Сучасна логіка дає можливість аналізувати властивість модальності, трактуючи її як відому оцінку судження, висловлювання. При цьому розрізняють логічну та описову модальність. Логічну визначають, враховуючи винятково логічні міркування. До модальності описової належать насамперед фізичні (причинові) модальності, які залежать від того, чи виражає висловлювання щось необхідне, можливе чи випадкове через кількість фізичних законів» [21, с. 339].

Досить тривалий час класична логіка визначала модальність як категорію, яка передавала характер об'єктивних зв'язків між предметом та ознакою, суб'єктом і предикатом судження, визначаючи ступінь достовірності висловленого з позиції мовця.

У мовознавстві модальність є найсуттєвішою та базисною категорією і трактується з погляду вираження зв'язку висловлювання із реальною дійсністю.

Уперше до трактування модальності як лінгвістичної категорії звернувся Ш. Балі. Учений розглядав модальність лише як синтаксичну категорію, оскільки в її вираженні першорядну роль відіграло модальне дієслово [2, с. 44].

За В. В. Виноградовим, модальність є обов'язковою синтаксичною категорією речення. Вона виражає у представленому автором реченні відношення висловлюваного до реального факту, користуючись параметрами реальності, нереальності, ймовірності, бажаності, можливості. «Кожне речення включає в себе суттєву конструктивну ознаку, модальне значення, тобто містить у собі вказівку на відношення до дійсності» [7, с. 55].

Науковець фактично започатковує новий погляд на категорію модальності як на семантичну сутність, що виражає відношення змісту висловлювання до позамовної дійсності з позиції того, хто говорить. Згідно з таким розумінням, виразниками модальності є усе те, що пов'язано з відношенням мовця до дійсності. І модальність тут передається всіма значеннями і відтінками, синтаксичними та аналітичними формами дієслова, а також інтонацією.

На думку О. В. Бондарка, модальність становить комплекс актуалізованих категорій, які характеризують відношення пропозитивної основи змісту висловлювання до дійсності, враховуючи його домінуючі ознаки реальності/ірреальності. Будь-яке відношення до цих ознак представлено у значеннях: а) актуальності/потенційності (можливість, необхідність, гіпотетичність), б) оцінки достовірності, в) комунікативної настанови висловлювання, г) ствердження/заперечення, ґ) засвідченості (переказування/непереказування) [3, с. 36].

Переповідна модальність входить до структури категорії модальності як одна з її граєм та існує поряд із достовірною, вірогідною, логічною, емоційно-оцінною, ілюктивною, бажальною, потенційною модальністю та модальністю зі значенням необхідності [13, с. 128].

Переповідність як феномен, що реалізується у тексті, у сучасному синтаксисі визначається як певне модальне значення, яке супроводжує зміст речення, де висловлювання виявляється не на базі особистого досвіду мовця чи-то його переконанням, а переказуються спостереження, висновки інших осіб [14]. І це не просто сукупність модальних ознак окремо взятих фраз, а комплексне та більш повне відображення позиції мовця, що не можливе у межах ізольованого речення.

О. С. Мельничук визначає переповідну модальність на базі її нашарувань на загальний зміст речення, «вона надає йому характеру не безпосереднього виявлення думки мовця, а непрямой передачі висловлювань інших осіб» [20, с. 136].

Робочим теоретичним поняттям у статті є переповідна модальність як передача автором слів персонажів із власною оцінкою стану, дії, міри вияву емоцій тощо.

Переповідна модальність на синтаксичному рівні реалізується такими способами: 1) як передача чужої інформації через складнопідрядне речення з підрядним з'ясувальним; 2) як конструкція зі значенням інформування про чиесь прохання, благання, наказ чи пораду через дієслово відповідної спонукальної семантики; 3) як достовірне джерело інформації через вставні слова та вставлені конструкції, частки.

Переповідна модальність у художньому тексті (на матеріалі твору Марії Матіос «Нація. Апокаліпсис») реалізується у непрямій мові за допомогою вставних слів, вставлених конструкцій, часток, а також у складнопідрядних реченнях із підрядним з'ясувальним. Конструкції з непрямою мовою характеризуються тим, що вони не є дослівним відтворенням чужого мовлення, проте у них зберігається загальний зміст висловлювання. Окрім того, непряма мова позбавлена індивідуальних особливостей мовлення конкретної особи і міститься після слів автора [22, с. 48].

Складнопідрядні речення зі з'ясувальною семантикою пояснюють присудок у головному реченні. Без підрядної з'ясувальної частини будова й зміст складнопідрядного речення фактично є незавершеними. Підрядне з'ясувальне з головним реченням з'єднується за допомогою сполучника **що** (*22).

Роль опорних компонентів виконують слова зі значенням мовлення (*говорити, казати, розповідати*):

Я лиш хотів сказати, що в одного чоловіка, ну бігме, не може бути все зразу: й довгі поли, й довгі руки. Але коли газда каже, що про це невольно говорити, то вже най буде так [16, с. 11].

А ще люди кажуть, що на трепеті повісився Іуда Іскаріот [16, с. 19].

І ще кажуть, що осики не можна брати на будівництво дому, бо від хвороб уся родина тремтітиме день і ніч, як це дерево [16, с. 24].

Говорили, що жодна відьма, ані чортиця, ані упириця, ні інша нечисть не залізьте уночі до корови і не зіп'ють її молока, коли у дворі є осиковий прут [16, с. 28].

Переповідна модальність не реалізується в реченні, якщо заперечна частка **не** поєднується із дієсловом мовлення (*2):

Юр'яна тоді так і не змогла сказати, що ці не допустять, щоби ліс був наш, навіть коли б народ довелося вибити [16, с. 21]. *Ніхто в селі, навіть найкмітливіші*

* Кількісний показник – абсолютна частота вживання, яка показує кількість вживання у тексті описуваного явища.

люди й світові брехуни, так і **не** наважилися **сказати** дідові, **що** Анніне місце – по-роже [16, с. 66].

Переповідні конструкції зі значенням інформування про чиєсь прохання, благання, наказ, пораду чи докір репрезентовані: 1) одиничними дієсловами відповідної спонукальної семантики (*20): **просити, благодати, наказувати, радити, веліти, скаржитися**; 2) моделлю ‘дієслово + **що**’ як вказівку на предмет (*11).

*Мама Естер **просила** вас усіх приходити до нас на Пурім* [16, с. 45].

*І **ще** **радила** мама брати свою переберію з Маланки, бо у нас на всіх одягу не вистачить* [16, с. 45].

*Якось, разом вибиваючи дерев’яними праниками визволене білля на ріці, Естер **поскаржилася** Сандулячці, **що** війна не скінчилася, і рік минув по убійному Абрамові, а нема кому поставити на його могилі надгробок* [16, с. 48].

*Марія часто **веліла** Естер залишати дитину в сусідів, бо таж пропадала із садиноюю та іншими сметанами-молоками на винницькому торжку* [16, с. 57].

*Щотижня Тимофій **просив** зістарілу й згорблену Софію йти на цвинтар подивитися, чи не позаростали бур’янами могилки Марії й Анни, чи не похилилися хрести, чи не постиралися на них написи, чи поміж Марією й Анною готове місце для нього* [16, с. 67].

*Тато довго **наказував** Михайлайчикові, **що** він має робити, як з толоки загавкає лисиця й далі* [16, с. 73].

Переповідна модальність представлена і конструкціями зі вставними компонентами, семантико-інтонаційні характеристики яких здатні виражати суб’єктивну модальність, певну інформативність і емоційність щодо характеру висловлювання. Тут виокремлюємо конструкції, у яких вставне слово виконує

а) функцію невпевненості: **може** (*6), **мабуть** (*2), **певно** (*1):

*А у селі люди казали: Бог усе рахує. Ото, **певно**, він спустив на них кару* [16, с. 15].

*Шепчуть люди, що то, **може**, через те око тепер і стало каліцтвою* [16, с. 16].

*Але Пурім, ані звичайний, ані малий, Маїталери більше ніколи чомусь не святкували. Казали, **може**, через те, що старіли вже, або через постійну хвилю статків-нестатків* [16, с. 31].

*Дуся говорила, що Дідушенко, **мабуть**, й не захоче Юр’яну взяти, але вона буде просити* [16, с. 31].

б) функцію підтвердження: **власне** (*1), **ясна річ** (*1)

*І кажуть, і знають, що важко було встежити за його логікою; та, **власне**, вона й не намагалася* [16, с. 103]

*На все село потім голосили, що усе те, **ясна річ**, робилося в повній тиші й темряві, оскільки ні про яку свічку чи інше світло не могло йти мови* [16, с. 112].

Автор художнього твору вдається і до використання вставлених конструкцій як одних із головних засобів вираження переповідної модальності з метою необхідності введення засобу об’єктивно-суб’єктивної модальності, таким чином, наближаючи реально існуюче відношення до певної події, ситуації. Вставлені компоненти (*10), репрезентовані у «Нації. Апокаліпсис», мають доповнювально-уточнювальний характер. Більше того, вставлені конструкції є вказівкою на джерело інформації:

Вони знають, що Уласій, як кажуть у їхньому селі, не має ні дві, ні три ні з ким нічого [16, с. 28].

Воно як на життя, як казала колись її мама в далекому Омську, – то на життя аби де [16, с. 32].

Як казало все село, Сандуляк побував на тому світі; і в Тисовій Рівні не мала сумніву навіть мала дитина, не те що замшлілі праведники, визнані знахарі, а також викинчені злодії й обліковані дурисивіти [16, с. 37].

Після того, що і як далі переказували охочі переказувати чужі гаразди і бідн, в м'якої людини волосся бралось догори, а в твердої – на очі наvertsалась сіль [16, с. 37].

Та така висиченна, що коли б вилізли на її верх, казали старі люди, звідти можна вздріти корону Черногори [16, с. 40].

А Петро Шандро, той що на нього кажуть Хромий, відкупився [16, с. 70].

У творі «Апокаліпсис» конструкції з частками представлені одним прикладом. Частка **начебто** маркує відношення висловлювання і до дійсності (об'єктивна модальність), і як ставлення мовця до змісту висловлювання (суб'єктивна модальність).

Казали, вона ще тоді кров'ю сходила, а він начебто був зроблений із каменю сліз [27 с].

Таким чином, оповідання збірки «Нація» засвідчує, що категорія переповідної модальності слугує одним із яскравих стилістичних прийомів ідіостилю автора. За кількісним співвідношенням переважають складнопідрядні речення зі з'ясувальною семантикою (*22), переповідні конструкції зі значенням інформування на базі одиничного дієслова (*20) та моделі 'дієслово + що' (*11), вставні слова (*11), вставлені компоненти (*10). Феномен переповідності не функціонує в реченні, якщо у ньому заперечна частка **не** поєднується з дієсловом мовлення (*2), оскільки мовленнєвий акт передачі чужого мовлення відсутній.

Визначені способи реалізації переповідної модальності несуть у собі форму контамінації та скороченості подання інформації із суб'єктивно-об'єктивним пластом наратії. За допомогою них автор-мовець здатен розв'язати певні комунікативні завдання: виявити своє ставлення до повідомлюваної інформації; виразити впевненість чи невпевненість у фактах об'єктивної дійсності; оцінити ситуацію з погляду можливості; встановити контакт зі співрозмовником; указати на джерело інформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Андерш Й. Ф.* Реченнєві структури з дієслівно-ад'єктивними предикаторами в українській мові / Й. Ф. Андерш // *Ucrainica II. Současna ukrajinstika. Problémy jazyka, literatury a kultury : sborník článků*; 3. Olomoucké sympozium ukrajiništů, 24–26 srpna 2006. – Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. – 1 část. – С. 9–14.
2. *Балли Ш.* Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1955. – 416 с.
3. *Бондарко А. В.* Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность [Текст] / [А. В. Бондарко, Е. И. Беляева, Л. А. Бирюли; под ред. А. В. Бондарко. – Л.: Наука, 1990. – 262, [1] с.

4. *Будагов Р. А.* Проблема гипотетической модальности / Р. А. Будагов. – М.: Сов. Россия, 1957. – 345 с.
5. *Вихованець І. Р.* Теоретична морфологія української мови [Текст] / І. Р. Вихованець (ред.), К. Г. Городенська. – К. : Університетське видавництво «Пульсар», 2004. – 398с.
6. *Виноградов В. В.* Исследования по русской грамматике / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1975. – 559 с.
7. *Виноградов В. В.* О категории модальности и модальных словах в русском языке / В. В. Виноградов // Труды Института русского языка АН СССР – 1950. – Т.2. – С. 38–79.
8. *Вінтонів М. О.* Актуальне членування речення і тексту: формальні та функційні вияви : [монографія] / М. О. Вінтонів. – Донецьк: Донец. нац. ун-т, 2013. – 327 с.
9. *Ермолаева Л. С.* Очерки по сопоставительной грамматике германских языков / Л. С. Ермолаева. – М. : Высшая школа, 1987. – с. 128.
10. *Єщенко Т. А.* Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. / Т. А. Єщенко. – К.: ВЦ «Академія», 2009. – 264 с.
11. *Загнітко А. П.* Теоретична граматики української мови. Синтаксис : [монографія] / А. П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 383 с.
12. *Колишанский Г. В.* К вопросу о содержании языковой категории модальности / Г. В. Колишанский // Вопросы языкознания. – 1961. – № 1. – С. 94–98.
13. *Костусяк Н. М.* Грамматна структура категорій лексико-граматичної модальності / Н. М. Костусяк // Науковий журнал.– 2014. – № 1 – С.127–139.
14. *Костусяк Н. М.* Структура міжрівневих категорій сучасної української мови : [монографія] / Н. М. Костусяк. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 452 с.].
15. *Кочан І. М.* Лінгвістичний аналіз тексту: навч. посіб. / І. М. Кочан [2-ге вид., перероб і доп.]. – К. : Знання, 2008. – 423 с.
16. *Матіос Марія.* Нація / Марія Матіос. – Львів: ЛА «ПІРАМІДА», 2010. – 256 с.
17. *Мірченко М. В.* Структура синтаксичних категорій: [монографія] / М. В. Мірченко. – [2-е вид., переробл.]. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. – 392 с.
18. *Педченко С. О.* До проблеми лінгвістичного дефінування модальності / С. О. Педченко // Рідний край: [науковий, публіцистичний, художньо-літературний альманах]. – Полтава: Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. – 2007. – № 2 (17). – С. 59–63.
19. *Селіванова О. О.* Лінгвістика тексту // Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. / О. О. Селіванова – Полтава: Довкілля-К, 2008. – С. 482–550.
20. *Сучасна українська літературна мова: Синтаксис* / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К.: Наук. думка, 1972. – 515 с.
21. *Философский словарь* / [под. ред. И. Т. Фролова] – 7-е издание, переработанное и допол. – М.: «Республика», 2011. – 720 с.

22. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник / Шульжук К. Ф. – К.: Вид. центр «Академія», 2004. – 366 с.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Харитонова Д. Д., магистрант,
Институт філології КНУ імені Тараса Шевченка, г. Київ

**СПОСОБЫ РЕАЛИЗАЦИИ КАТЕГОРИИ ПЕРЕСКАЗЫВАТЕЛЬНОЙ
МОДАЛЬНОСТИ В СОВРЕМЕННОМ ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ
(на матеріалі збірки оповідей «Нація» Марії Матиос)**

В статті аналізується категорія пересказувальної модальності як форма організації тексту. Способи реалізації пересказувальної модальності визначені на синтаксическому рівні. Дослідження виконано на матеріалі художньої прози Марії Матиос (збірка оповідей «Нація»).

Ключевые слова: *категорія модальності, текст, предикативність, ввідне слово, вставні конструкції, ідиостиль.*

Kharytonova D. D., Master Student,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

**WAYS OF REALIZATION THE CATEGORY
OF TRANSFERRING MODALITY IN MODERN NOVEL
(Based on the collection of novels «Nation» by Maria Matios)**

The category of transferring modality is the focus of our attention. The modern point of view about it as the form of text organization is clearly described. The ways of its realization on the syntactical level are also clarified. The investigation is based on the literary prose by Maria Matios (the collection of novels «Nation»).

Keywords: *category of modality, text, predicativity, parenthesis, inserted clause, author's style.*

УДК 811.1

Чаус С. В., асп.,
НПУ ім. М. П. Драгоманова, м. Київ

**ЖАНР «ДОПИТ» В СУДОВОМУ ДИСКУРСІ
(НА МАТЕРІАЛІ НЮРНБЕРЗЬКОГО ПРОЦЕСУ)**

У статті описано жанр «судовий допит», на матеріалі Нюрнберзького процесу охарактеризовано жанрову організацію мовлення судового дискурсу. Розглянуто стратегії та тактики мовленнєвої взаємодії учасників судового допиту. Проаналізована мовна сторона жанру «судовий допит».